

ALTERNATIVNÍ A AUGMENTATIVNÍ KOMUNIKACE

Přednáška: Mgr. Alena Skotáková, Ph.D.

KOMUNIKACE

- **výměna** informací mezi lidmi
- **sdělení**, která umožňují předávání zkušeností, koordinování společné činnosti, vybízení druhého člověka k určitému chování a jednání
- **verbální** a **nonverbální**
- vlastním účelem komunikace: sociální interakce

POJMY

- **AAK** - se snaží kompenzovat projevy závažných komunikačních poruch.
- Jde o **neverbální komunikační systémy**, které jsou často souhrnem několika technik, postupů a přístupů.
- **Alternativní systémy**: náhrada mluvené řeči
- **Augmentativní systémy**: podporují již existující komunikační schopnosti, které však nestačí k dorozumění. cílem zvýšit porozumění řeči a usnadnit vyjadřování

AAK

- 1983 vznik **Mezinárodní společnosti pro AAK** na ochranu práv osob se závažnými obtížemi v komunikaci
- **cíl AAK**: umožnit jedincům se závažnými poruchami komunikačního procesu aktivní dorozumívání a zapojení do života společnosti

METODY

1) bez pomůcek

- pohled, mimika, gestikulace
- vizuálně-motorické znaky
(nonverbální komunikace)

2) s pomůckami

- předměty, obrázky, fotografie
- symboly (piktogramy, písmo), komunikátory

3) jiné typy

- doplňky ke snadnějšímu ovládní počítače
(alternativní klávesnice, spínače)

VOLBA METODY AAK

- **vyšetření** zraku, sluchu, psychologické vyšetření
- nutno **posuzovat individuálně**
(vzhledem k možnostem, schopnostem dítěte a v souvislosti s jeho vývojovou prognózou)
- **systemy statické** (komunikační tabulky- Piktogramy Bliss)
- **systemy dynamické** (Makaton, prstová abeceda, znaková řeč, znaky, gesta)
- KOMBINACE – u jednoho jedince se obvykle používají současně maximálně tři systémy

CÍLOVÁ SKUPINA

□ **vrozené poruchy**

- mozková obrna, těžké sluchové vady, těžká vývojová vada řeči
- Mentální postižení, autismus, DMO, kombinované postižení

□ **získané poruchy**

- CMP, úrazy mozku, nádory mozku, mozkové příhody
- získané těžké SP, získané kombinované postižení

□ **degenerativní onemocnění**

- skleróza multiplex, muskulární dystrofie, amyotrofické laterální skleróza
- Parkinsonova a Huntingtonova choroba
- Alzheimerův syndrom

VÝHODY A NEVÝHODY AAK

□ **Výhody AAK:**

snižují pasivitu

zvyšují zapojení do činností

rozvíjí kognitivní jazykové dovednosti

umožňují se samostatně rozhodovat

rozšiřují možnosti aktivně komunikovat.

Nevýhody AAK:

vzbuzují pozornost na veřejnosti

společensky méně využitelné

důkaz, že dítě nebude nikdy mluvit

proces porozumění předchází vyjadřování (trvá delší dobu, než se začne užívat)

AAK

- Výběr systému je nutno posuzovat individuálně.
- Žádný systém nemá v úmyslu potlačovat přirozené řečové projevy.
- V zahraničí se běžně používá „**totální komunikace**“ (v ČR pouze u sluch.p.)
- Zahrnuje gesta, znaky, odezírání, prstovou abecedu, čtení, psaní, zpěv, pohyby těla a pohledy očí.
- **Nejčastější používané systémy v ČR**
  - Piktogramy
  - Makaton
  - Bliss systém
  - Metoda sociálního čtení
  - Facilitovaná komunikace

PIKTOGRAMY

- Zjednodušené zobrazení skutečnosti (předmětů, činností, vlastností). Vnímateľný útvar (psaný, tisknutý, nakreslený), používaný vždy s mluvenou řečí. Předávání instrukcí, příkazů, varování, usnadnění orientace bez vazby na řeč. Pro výuku čtení, pochopení struktury prostředí, sled činností v čase, stavbu věty, vyjádření abstraktních pojmů. Pro jedince, který nemůže používat řeč (MP).
- ČR: 700 symbolů (Altík)
- USA: 3000 symbolů (Picture Communication Symbols)
- Jednoduchým řazením se skládají: věty, rozvrh hodin, program dne (vizualizace např. u autistů), dávají instrukce.
- Při první výuce se používají obrázky a fotografie.

PIKTOGRAMY

11

Ukázka grafických znaků systému piktogramy: věta „Babička plete teplý svetr.“

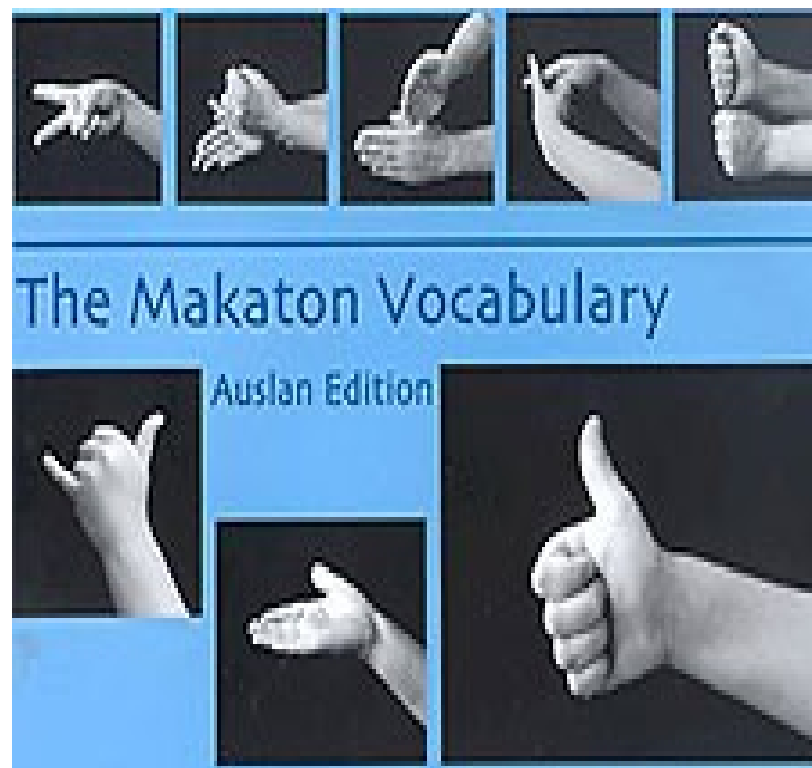
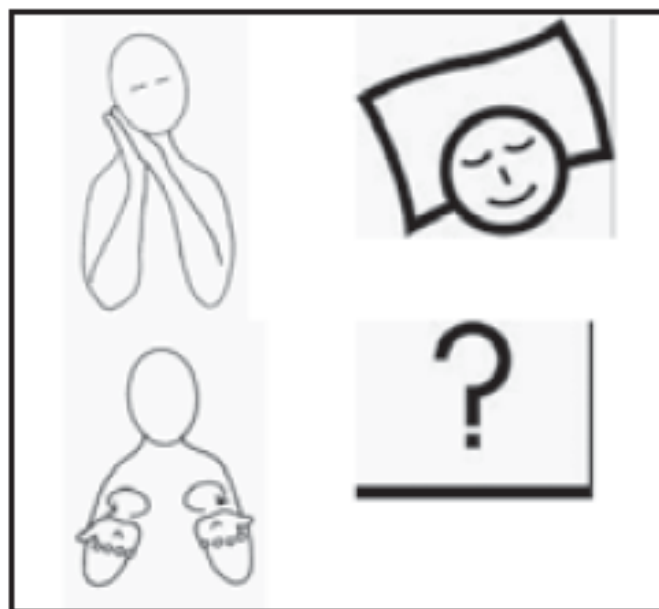

MAKATON

- Využívá manuální znaky doplněné mluvenou řečí a symboly.
- Nejpoužívanější v anglosaských zemích
- Vychází ze znakového jazyka neslyšících, je mezinárodní, znakování doprovázeno mluvenou řečí a mimikou (znakují se pouze klíčová slova, která mají ve sdělení největší význam)
- 350 slov, v 8 stupních od základních pojmů k náročnějším
- pro SP, MP, autisty, jedince s kombinovaným postižením, balbutiky

MAKATON

Ukázka manuálních a grafických znaků systému Makaton (spát, kde)

BLISS

- Charles Bliss, 1949: původně snaha vytvořit univerzální komunikační prostředek
- Systém **grafických znaků** (mezinárodní využití), místo slov se používají jednoduché obrázky, výuka se zaměřuje na symboly vyjadřující předměty a činnosti. Posléze se sdružují do struktur připomínajících věty (bez gramatických pravidel)
- pro osoby s centrálními poruchami motoriky a poruchami exprese, jedince s anartrií, MP, autisty, afatiky, jedince s kombinovaným postižením
- 2300 symbolů, zachovává gramatická pravidla
- ukazování prstem, paprskem, (+ Makaton)
- v ČR nepříliš používán

METODA SOCIÁLNÍHO ČTENÍ

- podpůrná, pomocná a motivační metoda
- rozvíjení rozumových schopností, orientačních dovedností, zlepšení sociální komunikace
- využití piktogramů, slov běžného života, obrázků, fotografií
- pro dítě s potížemi ve vnímání písmen, pro dítě čtoucí bez porozumění, pro ZŠ speciální

- **3.kategorie**
  1. kategorie: soubor obrázku a textů
  2. kategorie: piktogramy
  3. kategorie: slova a skupiny slov

V jednotlivých kategoriích se sleduje, co je pro dítě funkční. Učení sociálního čtení by mělo začít v době, kdy dítě začíná užívat slov. Motivace individuálními zájmy, potřebami: nakupování, doprava, časová orientace, vaření apod

FACILITOVANÁ KOMUNIKACE

- vznik v 70. letech 20. století (Austrálie)
- systém založen na řízeném výběru komunikačních jednotek a jejich kombinaci
  - kartičky s obrázky
  - piktogramy
  - písmena, slova
- využití přístrojů k počítačovému zpracování komunikační tabulky
- facilitátor přidržuje ruku, zápěstí, paži osoby
- cílem postupně omezovat podporu ruky

SYSTÉMY S POMŮCKAMI

předměty

- 3D symboly, snadná manipulace
- hmatová struktura, snadno rozpoznatelné
- pro velmi malé děti, ZP, hluchoslepé, MP
- nevýhodou: nemohou reprezentovat abstraktní slova, překryv pojmenování předmětu a související činnosti

fotografie

- realistické znázornění předmětů, činností, místa
- motivující (možnost vidět vlastní zážitky)

FOTOGRAFIE - ČINNOSTI

ČINNOSTI

PÍJE

JÍ

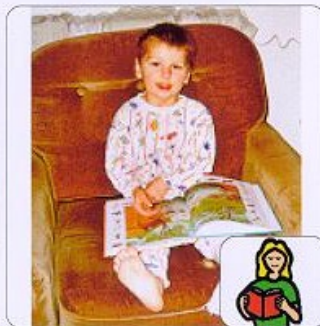
HRAJE SI

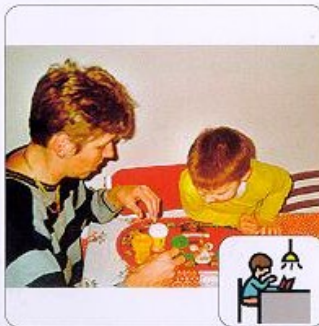
ŘÍDÍ

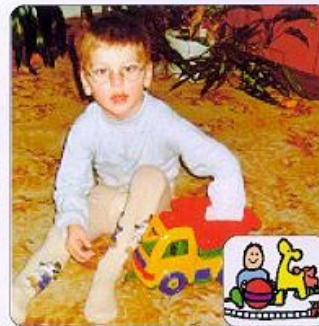
MALUJE

ČTE

PRACUJE

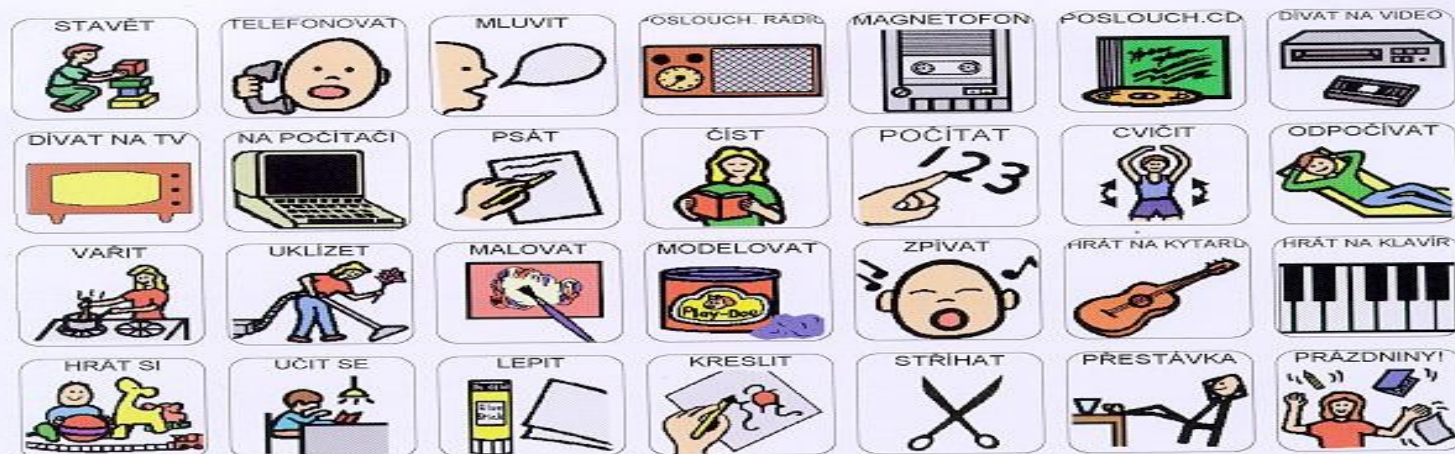
HRAJE SI

KOMUNIKAČNÍ TABULKY

- symboly sestavovány do komunikačních tabulek
- forma vychází z potřeb uživatele: vytvářena s handicapovaným a jeho rodiči
- pouze pro slova nemožná sdělit nonverbálně
- k rozšíření slovní zásoby
- sešity, složky, počítače
- vybraný symbol indikován ukázáním prstu, pěstí, pohledem, světelným paprskem
- uživatel musí také umět o tabulku požádat
- postupně obsahují i písmena, slova, věty, číslice

TABULKY

ČINNOSTI

TABULKY

PRSTOVÁ ABECEDA

obr. 6: Mezinárodní prstová abeceda

TECHNICKÉ POMŮCKY

□ **s hlasovým výstupem**

- komunikátory s tištěným a/nebo hlasovým výstupem (klávesnice, displej)
- omezené množství vzkazů a frází (sdělení označena obrázky, fotografiemi)
- vizuální kontakt není nutný, rychlé, široký slovník
- pro děti již od mentálního věku 12 – 18 měsíců, MP, těžce TP, kombinovaně postižené
- nevýhodou vysoká pořizovací cena

□ **počítače**

- speciální software, využití pro výuku
- fyzická přístupnost pro uživatele
- místo myši Trackball, kyvadlové tlačítko
- alternativní klávesnice (velikost, stupeň citlivosti, prostorové členění, možnosti ovládání – tyčinkou připevněnou na čelence, výdechovým proudem)

POČÍTAČOVÉ PROGRAMY

ACKeyboard

- komunikace pomocí osobního počítače
- český hlasový syntezátor CS-Voice
  - hlasité čtení slov nebo vět podle výběru uživatele

Boardmaker, Altík

- zhotovování a tisk komunikačních tabulek z fotografií, obrázkových symbolů, piktogramů, slov
- Boardmaker 3000 barevných symbolů (i české)
- Altík 900 pojmů

VÝUKOVÉ PROGRAMY

Brepta

- rozvoj sluchového vnímání, fonematického sluchu, rozvoj jazyka
- zvukové podněty doplněné obrázky

Méďa '99

- MŠ, ZŠ speciální, nižší ročníky ZŠ praktické
- předškolní výchova, základní matematické představy, cvičení paměti, vztahy mezi pojmy, barvy, pexeso, puzzle

GLOBÁLNÍ METODA

- Ovide Decroly (belgický lékař)
- slovo vnímáno jako známá jednotka řeči – postupování od celku k jednotlivostem
- cílem stimulace
  - zrakového vnímání, záměrné pozornosti
  - rozvoj komunikativních dovedností, verbálního myšlení (bez důrazu na artikulaci)
  - orientace v prostoru, textu, vyprávění podle obrázků
- učební pomůcka: soubor obrázků s textem – obtahování, skládání ze stavebnic
- pro předškoláky, MP, SP děti, dysfatiky, jedince s SPU

ENTRAN – N

- komunikační pomůcka pro nemluvící osoby, které mohou pouze ukazovat očima
- využití čísel a barev na plexisklové tabuli s otvorem uprostřed (pro oční kontakt)
- komunikující sedí naproti sobě (oba slovník se slovy a frázemi)
- nemluvící vybere pohledem na desku určité číslo, mluvící sdělení vysloví (potvrzení správnosti pohledem vzhůru)

KOMUNIKAČNÍ SYSTÉM PRO TP

- jednoduché symbolické komunikační systémy
- využití reálných předmětů: komunikace, posilování paměti, plánování denní činnosti
- postupné zmenšování předmětů, využívání jen některých částí, piktogramy, obrázky

bazální stimulace a komunikace

- somatické a taktilně haptické podněty
- vibrační, vestibulární a akustické podněty
- orální podněty
- vizuální podněty

AAK a řeč – dogma

„Používání metod AAK může zpomalit nebo zastavit vývoj mluvené řeči“

- ▶ gesta a použití obrázků je doprovázeno řečí
- ▶ vizuální vjem pomáhá vybavit si příslušné slovo
- ▶ uspokojení ze smysluplné komunikace a pochopení principu dorozumívání vede ke stimulaci řečového a jazykového rozvoje

ZÁSADY AAK

- důsledné komentování všeho, co se s dítětem i v jeho okolí děje
- volba co nejjednodušších, vždy stejných, pojmů
- krátké věty, doprovázení řeči mimikou
- klíčové slovo nebo důležitý pojem zvýraznit gestem
- od 9. měsíce spojovat pojmy s konkrétními předměty (papat – lžička)
- zapojení dalších smyslů (chuť, sluch, hmat)

ZÁSADY AAK

- postupně využívat obrázky a fotografie známých lidí, předmětů a míst
- podněcování dítěte, aby si dokázalo vybrat mezi dvěma hračkami, jídly,... které mu ukážeme
- podněcování dítěte k vyjadřování souhlasu a nesouhlasu
- podpora dítěte v jeho zvukových projevech
- respektování a přejímání zvuku / gesta vytvořeného dítětem do vlastního slovníku

LITERATURA

- Jandová, Z. *Alternativní a augmentativní komunikace*. Brno: PdF MU, 2003. ISBN 80-210-3204-9
- Kubová, L. *Alternativní komunikace, cesta ke vzdělávání těžce zdravotně postižených dětí*. Praha: TECH-MARKET, 1996.
- KLENKOVÁ, J. *Alternativní a augmentativní komunikační systémy*. (In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.)